

Med angleščino in slovenščino: prevzemanje in pomenski premiki

POVZETEK: V članku je prikazana problematika prevzemanja anglicizmov v slovenski jezik sploh in predvsem v strokovno-znanstvena besedila. Zanimali so nas jezikovnokulturni vidiki prevzemanja. Zato smo posebej opozorili na tiste aktualne pojave pri rabi anglicizmov, ki lahko vplivajo na jezikovni in semantični sistem slovenskega knjižnega jezika. Problematika je ponazorjena z dvema zgledoma iz družboslovnih besedil.

KLJUČNE BESEDE: jezikovna kultura, strokovno izrazje, prevzemanje, jeziki v stiku, družboslovje, slovenščina.

1. Anglicizmi v slovenščini

Prevzemanje anglicizmov¹ v slovenščino umeščamo na začetek 20. stoletja. Od takrat prihajajo skupaj z novostmi iz predmetnega in pojmovnega sveta, sprva večinoma tehnike in športa, danes vedno pogosteje tudi kot termini iz angleško pisane strokovno-znanstvene literature najrazličnejših področij, tudi družboslovja. Jezikovna kultura kot teoretsko podprta nega knjižnega jezika jih obravnava kot preostale prevzete besede: prednost daje izraznim sposobnostim slovenščine, zato daje prednost tvorjenju poimenovanj za novosti iz domačih osnov, vendar pa mora biti: 1) domača beseda vsestransko enakovredna in 2) pravočasno tvorjena. Kot druge prevzete besede tudi anglicizmi v stiku s slovenščino doživijo usodo v treh smereh (Korošec 1985, 72):

- a) *sploh ne vstopijo v knjižni jezik, ostajajo v neknjižnih zvrsteh slovenskega jezika (pogovorno okej za angl. O. K.);*
- b) *v knjižni jezik takoj vstopijo kot strokovni izrazi (koda, kod < code)*
- c) *jezikovnokulturno prizadevanje jih potisne na raven pogovornega jezika s pravočasno in ustrezno tvorbo domačega izraza za knjižno rabo (toaster – opekač; puck – plošček; grapefruit – grenivka).*

Najpogostejši in najpomembnejši argument proti rabi tujih besed je, da na splošno manjšajo razumevanje besedila, predvsem v vsakdanjih, poljudnoznanstvenih in publicističnih besedilih. Če primerjamo po funkcijskih zvrsteh, lahko v slovenščini – enako navaja Bozděchová (1997, 275) že za češčino – ugotovljamo največ anglicizmov v slengu in strokovno-znanstvenih besedilih, predvsem iz slednjih se potem širijo v druge zvrsti, v publicistično in praktično sporazumevalno. V splošni rabi je umestitev novega domačega sredstva namesto tujega posledica ustreznih in pravočasnih izbir pri tvorbi,

odnosa uporabnikov do kultiviranja knjižnega jezika, pravočasne razširjenosti nove besede, včasih pa tudi srečnih okoliščin (blagovne znamke, podjetij, ki želijo nov predmet poimenovati po slovensko).

2. Anglizmi v strokovno-znanstveni zvrsti

2.1 Besedje

V strokovni rabi je možnost tvorbe slovenske ustreznice enostavnejša, ker deluje institucija terminološkega dogovora; stroka lahko hote in sodelujoče kultivira in spreminja svoje izraze tudi, če je citatna beseda v rabi več let. Po drugi strani mednarodna terminologija prispeva k enopomenskosti izražanja, in to je najpogostejši ugovor strokovnjakov, kadar jezikoslovje poudarja pomen razvijanja strokovnega izraza v domačem jeziku. Ali si z domačim izrazjem potemtakem zapiramo pot do mednarodnosti? Ne, saj nam tudi pri tem vprašanju terminološki dogovor omogoča, da se slovensko poimenovanje nanaša na enak pojmovni okvir kot tuja beseda. Ko torej komunikologi namesto angleške citatne zveze *agenda setting* začnejo uporabljati zvezo *prednostno tematiziranje*, je definicija pojmov v obeh jezikih popolnoma enaka, drugačno je le poimenovanje, enega bodo uporabljali v slovenskih, drugega v angleško pisanih besedilih. Korist pa je vsaj dvojna: slovenski bralec bo pojmovni svet stroke sprejemal prek domačega jezika, kar gotovo prispeva k boljšemu razumevanju; stroka pa bo z razvijanjem domačega strokovnega izraza prispevala ne le k razvoju stroke, ampak tudi knjižnega jezika, torej k njegovi bogatitvi.

Ob navedeni usodi anglicizmov v stiku s slovenščino se v strokah pojavlja še četrta težnja: neposlovenjena, citatna raba v slovenskih znanstvenih besedilih. Ta raba izhaja iz sočasnega mednarodnega prestiža angleščine, iz verjetja posameznih strok, da za ubesedovanje znanstvenih besedil slovenščine kmalu ne bomo več potrebovali, in ne nazadnje iz udobnosti, ki jo omogoča nekritično prenašanje izrazov. Kakorkoli, citatne besede (izjema so latinizmi v nekaterih strokah, npr. medicina, pravo) se morajo slovenščini prilagoditi vsaj v pisavi in tako postati prevzete besede, del slovenskega besedišča torej (box → boks). To seveda ni mogoče takrat, ko glasovna oblika nasprotuje slovenskemu jezikovnemu sistemu (**mejk-ap*, **erkondišen*), zato take besede živijo citatno, dokler se ne ustali slovenska ustreznica (v našem primeru je Korošec (1985, 1972) predlagal *nalič*, po tvorbi nasipati – nasip, naličiti se – nalič, in *klimatizator*, po smiselni uvrstitvi med naprave, ki skrbijo za ozračje v prostoru: radiator, ventilator).

2.2 Pomenski premiki

Navedena vprašanja so jasno razpoznavna, ker ostajajo na ravni besed in pri odločanju o prevzemanju glede na zapis izgovora anglicizma oz. za tvorbo slovenskega poimenovanja. Manj opazni pa so vplivi angleščine na semantični, pomenski ravni. Pojavljajo se spremembe, ki vplivajo na širitev ali oženje ustaljenega pomena besede, imenujemo jih spremembe v semantični ekstenziji (Filipović 1986, 161). Teorija ločuje tri oblike takih sprememb:

- a) **ničto semantično ekstenzijo**: pojavlja se takrat, ko pomen anglizma po tem, ko se je uvrstil v prejemni jezik, ostaja nespremenjen in popolnoma ustreza pomenu angleške besede – modelu torej: box → boks, foxtrot → fokstrot, radar → radar, mass-media (mediji);
- b) **zoženje pomena**: je splošna težnja pri prevzemanju, saj tuje besede prihajajo v prejemni jezik običajno z novim pojmom ali predmetom. Ker imajo v splošnem jeziku besede običajno več pomenov, v prejemni jezik pa prihajajo v posebnih kontekstih, se prevzame le tisti pomen, ki se nanaša na del starega pomenskega obsega (če na primer primerjamo sedem pomenov angl. besede *hobby*, ki so navedeni v Websterjevem slovarju angleškega jezika, ugotovimo (Filipović 1986, 165), da se je v slovanske jezike prenesel le njegov tretji b) pomen). Podobno bi lahko zožitev pomena glede na številnejše pomene v angleščini obravnavali pri primerjavi med angl. samostalnikom *communication* in slovenskim *komuniciranje*. Anglizem je glede na angleški model v slovenski strokovni rabi pomensko omejen (številne pomene v angleščini izkazuje že (neenotna in za stroko zaradi neenoumnosti neprimerna) raba kar dveh samostalnikov, *komuniciranje* in *komunikacija*);
- c) **širitev pomena** izhaja iz sekundarne prilagoditve prevzete besede, vendar pa morata biti pred tem izpolnjena dva pogoja:
- popolna prilagoditev sposojenke v besedni sestav prejemnega jezika,
 - neomejena raba v sklopu tega jezika.

Filipović (n. d., 176) navaja kot zgled besedo *bar*, katere prvi pomen je “nočni zabavni lokal z glasbo in artistskičnimi točkami” in drugi “lokal, v katerem se alkoholne pijače pijejo stoje”. Angleškim pomenom ustreza le drugi hrvaški pomen, prvi je v hrvaščini (in slovenščini) razširjen glede na angleški model. Podoben zgled bi v slovenščini našli pri besedi *imidž*, ki je v slovenščini (predvsem v slengovski rabi) pridobila pomene tako, da med mladimi sooznačuje pozitivno vrednotenje posameznikove podobe

2.3 Prekrivanje pomenov

Še bolj zakrita in s stališča jezikovne kulture ne nepomembna posledica prevzemanja je širjenje pomena slovenskih besed na račun že ustaljene domače. Tak vpliv nastaja zaradi površnega prevajanja, jezikovnega neznanja in slabega jezikovnega občutka. Ker zamaja semantični sistem slovenščine, je treba nanj še posebej opozoriti:

2.3.1 Zgled 1: polje – področje

Med tema poljema opravljajo mediji “socialno integracijsko in sistemsko integracijsko” funkcijo.

Tako postaja polje družboslovnih ved bolj in bolj neovrednoteno.

Zaradi kompleksnosti dejavnikov bomo polje raziskovanja razdelili na tri ravnine.

Polje njegovega družbenega delovanja se je zato omejilo na kritiko ...

Zadnje leto je v diplomskih nalogah, magisterijih, pa tudi družboslovnih člankih postala razširjena neustrezna raba besede polje. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika

(SSKJ) so štirje pomeni te besede povezani z zemljepisno predstavo večjega ali manjšega zemljišča (*zemljišče za gojenje kulturnih, krmnih rastlin; obsežnejši, razmeroma raven svet; del omejene, razdeljene ravne površine; področje kake rudnine z napravami za izkoriščanje: diamantna polja*), peti z vidno predstavo (*enakobarvni del predmeta glede na motive, like drugačne barve na njem*), a zanj SSKJ navaja nadrejeni knjižni sinonim podlaga: rdeči križ na belem polju → na beli podlagi, in šesti pomen, povezan s strokovno rabo v fiziki (električno polje).

Če pregledamo zapisane zglede, ugotovimo, da samostalnik *polje* ni uporabljen v katerem izmed slovarskih pomenov, ampak se nanaša na podpomen, ki ga SSKJ obravnava pri 4. pomenu, gre za *področje*. V navedenih zgledih se namreč obravnavani samostalnik nanaša na celoto pojavov, na katero je usmerjeno človekovo delovanje, oz. na dejavnost v okviru take celote – to pa ustreza enemu izmed pomenov slovenskega samostalnika **področje**:

*Med tema **področjema** opravljajo mediji “socialno integracijsko in sistemsko integracijsko” funkcijo.*

*Tako postaja **področje** družboslovnih ved bolj in bolj neovrednoteno.*

*Zaradi kompleksnosti dejavnikov bomo raziskovalno **področje** razdelili na tri ravnine.*

***Področje** njegovega družbenega delovanja se je zato omejilo na kritiko ...*

Jezik je živ organizem, raste in se spreminja – tudi tako, da besedam daje nove pomene. Zakaj torej obravnavamo navedeno spremembo in zakaj se nam zdi za knjižno rabo primernejša beseda *področje*? Menim, da gre pri navedenih primerih za dobesedni prevod angleške besede *field*, ki je v angleško pisani strokovni literaturi pogosta v pomenu, za katerega slovenščina že ima ustrezno ustaljeno besedo, tj. *področje*. Tudi angleški samostalnik *field* ima prve pomene (najpogostejše glede na rabo) povezane z zemljepisnim razumevanjem določene omejene površine (njiva, polje, igrišče, bojišče), zato ga Slovenci največkrat prevajamo kot *polje*. V nasprotju s slovenščino pa je v angleških besedilih samostalnik *field* uporabljen tudi v pomenu, za katerega ima slovenščina ustaljen samostalnik *področje*.

Rabo samostalnika *polje* namesto *področje* v družboslovju tako povežem s slabljenjem jezikovnega občutka, ki se pogosto pokaže prav pri prevajanju iz angleščine. Ta je danes pogosta predloga za nastajanje slovenskih znanstvenih besedil in avtorji prenašajo izrazje kar dobesedno, ne da bi razmislili o dejanskem slovenskem pomenu ali poiskali drugo pomensko ustrežnejšo besedo ali besedno zvezo.² Tako nenatančno prevajanje povzroči, da se z rabo besed v neslovenskih pomenih nakrha semantični sistem. Prevzeti pomen na eni strani tako po nepotrebnem širi pomenski obseg besede *polje* in na drugi strani ustaljeni slovenski besedi *področje* ta pomen jemlje. Naloga jezikoslovja je, da na tako nepotrebno rabo pravočasno opozori.

Pri rabi besede *področje* pa je smiselno opozoriti še na eno stvar. Namreč: včasih je popolnoma odveč, predvsem takrat, ko pomeni le mašilo, prevzeto iz časopisne rabe. Tako tudi SSKJ opozarja na zglede, kot npr. *boj med različnimi ideologijami se odraža tudi na področju pedagogike; sodelovanje na področju planiranja*, in kot ustrežnejše za nezaznamovano sporočanje navaja *v pedagogiki in pri planiranju*. Pedagogika in

planiranje sta seveda področji, zakaj bi dvakrat povedali isto? Naši uvodni zgledi bi bili torej takšni:

Med tema področjema opravljajo mediji "socialno integracijsko in sistemsko integracijsko" funkcijo.

Tako postajajo družboslovne vede vedno bolj neovrednotene.

Zaradi kompleksnosti dejavnikov bomo raziskovanje razdelili na tri ravnine.

Njegovo družbeno delovanje se je zato omejilo le na kritiko ...Pri družbenem delovanju se je zato omejil le na kritiko ...

2.3.2 Zgled 2: citatno prevzemanje

Druga že omenjena navada slovenskih strokovnjakov je, da angleške strokovne izraze citatno uporabljajo v slovenskih besedilih (policy analiza, agenda setting, gatekeeper³). Ne le, da se tako rabljene besede ne morejo uvrstiti v sistem slovenskega jezika (težave pri zapisu, izgovoru, slovnični umestitvi in rabi v slovenskem besedilu), tudi pomensko so nejasne, celo zavajajoče. Ponazorimo to z besedo *mobbing*, uporabljeno v nekem diplomskem delu in posledično tudi v strokovnem članku.

Beseda je kot slovenski strokovni izraz nesprejemljiva iz naslednjih razlogov:

- a) Citatna beseda ne more opravljati vloge slovenskega strokovnega izraza. V najslabšem primeru bi se morala pisava prilagoditi slovenskemu izgovoru, torej *mobing*.
- b) Tudi poslovenjena različica (*mobing*) nasprotuje eni temeljnih zahtev izrazoslovja, tj. da je pomensko razpoznavna tudi zunaj stroke. Če bi povprečni Slovenec slišal besedo *mobing*, bi jo najbrž razumel kot nekaj, kar je povezano z mobilnimi telefoni, morda kot »pogovarjanje po mobilnem telefonu«. V resnici pa gre za posebno vrsto nadlegovanja na delovnem mestu, ki povzroča socialno osamitev in poklicno onemogočanje nadlegovane osebe.
- c) V angleščini glagol *mob* izraža ekspresivno konotacijo, v slovenščini bi ustrezala pogovorna in ekspresivna zveza "navaliti na koga", ga obkrožiti, vedno je to množica ljudi, ki želi posamezniku pokazati svoje nestrinjanje (ali občudovanje). Samostalnik *mob* pa pomeni drhal, množico. Kot strokovni izraz je *mobbing* v angleščini in nemščini za poimenovanje posebne oblike nadlegovanja prevzel le eno pomensko sestavino, posledico zgrinjanja "drhali" na posameznika, občutek ogroženosti.
- d) Vsaka stroka je ob razvijanju znanja dolžna poskrbeti tudi za razvoj strokovnega izrazja v svojem jeziku. Pri tem se ne sme bati, da bo s slovenskim izrazom izgubila stik z mednarodnim, saj je konec koncev članek pisan v slovenščini, za slovensko (strokovno) javnost in ji mora biti razumljiv.
- e) Avtorici predlagam, da se osvobodi želje po dobrednem prenašanju v slovenščini nepomenljivega izraza in glede na pomen obravnavanega pojma predlaga ustrezno slovensko besedo. To ji bo olajšalo tudi druge tvorbe in zveze v besedilu, tako pa navaja za slovenščino sistemsko nesprejemljive, npr. *mobbing-dejanje*, *mobirani*.
- f) Morda bi bilo mogoče govoriti o nadlegovanju (z *neprijetnimi dejanji povzročati komu neprijetnosti*), kot npr. govorimo o spolnem nadlegovanju. Dobro bi bilo torej najti ustrezen pridevnik (*kakšno* nadlegovanje).

g) Lahko pa zadevo poimenujemo s slovensko besedo in jo terminologiziramo:

- npr. šikanirati ("namerno povzročati neprijetnosti, nevšečnosti"). Beseda je tudi tvorbeno primerna: šikaniranje, šikaniranec.

Mentorsko delo pri pisanju diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog bi moralo vključevati tudi skrb za razvijanje strokovnega izrazja. Vsak (bodoči) strokovnjak, ki piše o novem predmetu ali pojmu, je zavezan k razmišljanju o njegovem slovenskem (poslovenjenem) poimenovanju. Najlažja in ne vedno uspešna niti vedno mogoča pot je zapis tujega termina po izgovoru, slovensko poimenovanje glede na pomenske sestavine in upoštevanje izrazoslovna načela pa idealna in zaželena.

Opombe

1. Anglizmi so jezikovne prvine, prevzete iz angleškega jezika.
2. *Eden izmed takih dobesednih (kalkiranih) prevodov je danes zveza **dve leti nazaj** (two years ago), ki je popolnoma izpodrinila slovensko rabo pred dvema letoma.*
3. *Predlagana izraza za zadnja dva zglada sta prednostno tematiziranje in odbiratelj (Komunikološka terminološka sekcija). Prim. Kalin Golob (2000).*

Literatura

- Bozděchová, Ivana (1997): Vliv angličtiny na češtinu. V: *Česky jazyk na přelomu tisíciletí*. Ur. F. Daneš in kolektiv. Praga: Academia, 271–279.
- Filipović, Rudolf (1986): *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kalin Golob, Monika (2000): Limonadnica, odbiratelj in drugo slovensko komunikološko izrazje. *Jezik in slovstvo* št. 5, 187–197.
- Korošec, Tomo (1972): *Pet minut za boljši jezik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- (1985): *Slovenski jezik 4*. Maribor: Založba Obzorja.
- SLOVAR slovenskega knjižnega jezika. Elektronska verzija. SAZU, Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana: DZS.tudi z najboljšimi glede izobraževanja

Avtoričin naslov:

Dr. Monika Kalin-Golob,
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani,
p.p. 2547, 1000 Ljubljana
e-mail: monika.kalin-golob@uni-lj.si

Rokopis prejet oktobra 2001, dokončno sprejet novembra 2001. Po mnenju uredništva je članek uvrščen v kategorijo: izvirni znanstveni članek (s kvalitativno argumentacijo).